

ԱՇՈՏ ՊԵՏՐՈՍԵԱՆ

ՆԱՐԵԿԵԱՆ ՄԵՂՍԱԳԻՏԱԿՑՈՒԹԻՒՆՆ ԻՆՔՆԱՃԱՆԱԶՄԱՆ ԲԱՆԱԼԻ

Ս. Գրիգոր Նարեկացին հայոց միջնադարեան մշակույթի հրաշափառ դեմքերից է:

«Մատենան ողբերգութեան» անուամբ երկը, իբրեւ աղօթարան, բժշկարան եւ իմաստարան, քրիստոնէական մշակույթի չհնացող պարծանքն է, որն այսօր էլ նոյնքան գործածական է, ինչպէս եւ Միջին դարերում:

Իբրեւ գեղարուեստական ստեղծագործութիւն՝ այն եզակի է: Նարեկը չի ունեցել ո՛չ իր նախօրինակը, ո՛չ էլ յետոյ է ստեղծուել նման երկ, որպէսզի հնարաւոր լինէր խօսելու ժանրային նոյնութեան մասին: Նմանապէս՝ կարելի չէ Նարեկն անուանել պոետ, որովհետեւ այն պոետի ժանրային որեւէ յատկանիշ իր մէջ չի կրում:

Նարեկն ունի Սուրբգրական երկերի բոլոր յատկանիշները. կտակարանային պատգամախօսութիւն, անտարանական փրկալոյս լուսալեղումներ, մտքի մարգարէական պայծառութիւն, հոգեվարժական լիցքաւորող յորդոր, ճանապարհի յստակ տեսողութիւն, առաջնորդական կոչ, ջերմեռանդ աստուածապաշտութիւն: Նարեկի ելակէտը, հեռակէտն ու վախճանական նպատակը Սուրբ Գիրքն է՝ իր երկու Կտակարաններով: Նարեկն, այսպիսով, Սուրբ գրական երկերի շարքին կարող ենք դասել ե՛ւ իր մակարդակով, ե՛ւ առաքելութեամբ:

Ողբամատենանի խոնարհագոյն հեղինակին յատուկ է եղել իր երկի փրկարար զօրութեան գիտակցումը, այլապէս այն չէր յանձնարարուի համայն մարդկութեանը: Նարեկացու Մատենանը Սուրբգրական այն երկն է, որ նախատեսուած է բո՛լոր մարդկանց համար, նրանց, ովքեր նորածին են, նոր են արբունքի հասած կամ ծերութեան շեմին են: Այսինքն այն յանձնառելի է՝ անկախ տարիքից, ազգային և դասային պատկանելութիւնից: Նարեկը, իբրեւ բուժման, ապաքինման, սրբացման, հոգեւորոգման, փրկութեան հրաշալի ձեռնարկ, յանձնարարում է ինչպէս ոամիկին, այնպէս էլ ազնուականին, անգէտին եւ իմաստունին, աշխարհականին եւ բարեկրօն ու առաքինի հոգեւորականներին, ամենքին եւ բոլորին (տե՛ս՝ Բան Գ,բ):

Նարեկը մարդու զօրաւոր աղօթքն է առ Աստուած, մեղքերի խոստովանութեան, զղջման ու ապաշխարութեան հոգեխորքային արտայեղումներով, աղերսներով, խորհուրդների լուսաբանումներով: Բացի մարդկային հանճարից՝ Նարեկի մէջ առկայ է Աստուծային նեղորձական ուժը: Կորովամիտ մեկնութիւններն ու լուսապայծառ յայտնութիւնները նշաններ են Սուրբ Հոգու կենարար զօրութեան, որ Նարեկի մէջ եւ նրա միջոցով առատաբաշխում է համայն մարդկութեանը: Մարդկային եսականութեան ու եսասիրութեան իսպառ բացակայութիւնը նախապայման են Նարեկի համընդհանուր մատչելիութեան եւ ընդհանրական օգտագործման: Մաքրուած սուրբ մարդն է մենախօսում Աստուծոյ հետ՝ ներկայացնելով համայն մարդկութեան մեղքերը եւ քաւութիւն աղերսում:

Մարդը խնդրել է եւ Աստուած տուել: Նարեկը դարձել է կեցութեան համապիտանի գիրք, հոգեվարժարան, բժշկարան, ազատութեան լուսածիր եւ արդիւնագործ ծրագիր: Հեմ-ւելով մեղքի քրիստոնէական պատկերացման վրայ՝ Նարեկացին անելի է խորացնում Եկեղեցու Հայրերի ուսմունքը եւ համապատկերում է մարդկային մեղսալից կեանքը, տալիս նրա ամբողջական ախտանկարագիրը իբրեւ իր ներանձնական կեանքի դրամայ եւ ողբերգութիւն:

Մեղսագիտակցութեան շնորհիւ մարդ նախ խորացնում է իր ինքնաճանաչողութիւնը՝ կապուելով համայն մարդկութեան պատմութեան բոլոր շրջափուլերին, նախահօրից մինչեւ գալիք սերունդները եւ, երկրորդ, դառնում է պատասխանատու, հետեւաբար՝ նաեւ գործիչ, գործնէութեան Ենթակայ: Սկիզբ է առնում մարդկութեան հետ անհատի նոյնականացութեան գիտակցման (իդենտիֆիկացում) շարժընթացը, որը մարդուն դարձնում է Քաղաքացի, բառի ճշմարիտ իմաստով՝ մարդկութեան ընկեր:

Մարդու մեղսական բնոյթի ինքնագիտակցութեանը նախորդել է հեթանոսական դարաշրջանին յատուկ հաճոյքամետ ինքնասիրահարուածութեան (հեղոնիկ-նարկիստութիւն) եւ անհատապաշտական (ուշ հելլենական դարաշրջանի ինդիվիդուալիզմ) վերաբերմունքի եւ արժէքաբանութեան տիպարային ձեւերը, որոնք շատ են սահմանափակում մարդու ինքնաճանաչման եւ աշխարհիմացութեան հնարաւորութիւնները: Բացի այդ, քրիստոնէական ժամանակաշրջանին ուղեկից վարքառճի մի շարք ձեւեր առանել քան մերժելի են եւ անելի վտանգաւոր (աճող ագրեսիւտիւն) արդի հասարակական կեանքում, դաժանահակութիւն (սադիզմ), տանջասիրութիւն (մազոխիզմ), թմրամոլութիւնը, սեռամոլութիւն եւ բազմաթիւ ընկերային կեանքի հիւանդութիւններ, որոնց գլխաւոր պատճառը ճշմարիտ հաւատքի հունից դուրս գալն է: Իրապէս, ժամանակակից աշխարհում խառնուել է ամէն ինչ եւ Սիզիփոսի նման նորից ու նորից է կատարում անարդիւնաւետ աշխատանք (մեր պարագային՝ մարդու մեղսալից վիճակի բերումով) եւ քարը մնում է իր նպատակակէտից՝ լեռան կատարից շատ հեռու:

Ժամանակակից աշխարհը, ցաւօք, կարծես անելի է մօտենում հեթանոսական դարաշրջանին՝ մաքրուելու կամաւոր ճիգերի եւ վշտակրութեան անհրաժեշտութեան անտեսմամբ: Այն լեցուն է աղանդամտութեամբ ու զեխութիւններով: Ներկայիս հոգեբաններն ու հոգեբոյժները իրաւամբ համոզուած են, որ տարանջատման յատակ սահմանագիծ գոյութիւն չունի մարդու հոգեկանի լիառողջ եւ ախտաբանական վիճակների միջեւ: Քրիստոնէութիւնը եւս անմեղին ու մեղաւորին խստագոյնս չի հակադրում, քանի դեռ մարդ չէ հասած իր կեանքի լրումին: Չմոռանանք՝ Յիսուս Քրիստոսի էջքը ոչ թէ անմեղների փրկելու համար էր, այլ մեղաւորներին: Մեղքի եւ մեղսագիտակցութեան այս փաստի ընդունումը նշանակալից է մարդու ինքնաճանաչման եւ ինքնադրսեւորման պատմական գոյընթացում: Կարելի է ասել՝ այն հոգեւոր կեանքի սկիզբն է:

Անկասկած է, որ Նարեկացին մեղսագիտակցութեան միջոցով հասել է մարդու էութեան ճշմարիտ եւ ամբողջական ըմբռնումին: Մեղքի գաղափարը Նարեկացուն հնարաւորութիւն է ընձեռել մարդկութեանը դիտարկելու օրգանական եւ ընկերային մէկ ամբողջականութիւն, նախամարդուց մինչեւ իր ապրած ժամանակաշրջանը եւ գալիք բոլոր սերունդները:

Նարեկեան մեղսագիտակցությունը եւ առհասարակ մարդագիտությունը նոր մակարդակ է քրիստոնեական եկեղեցու Հայրերի ուսմունքի մէջ, որով Նարեկացու «Մատեան ողբերգութեան» երկը դարձել է համաշխարհային մշակոյթի պատմութեան ամենանշանակալից երեւոյթներից: Նարեկի իրացումը մարդկութեան կողմից եւ գործնական կիրառությունը հանրային կեցութեան մէջ առաջ կը բերի յեղաշրջող բարեփոխումներ:

Նարեկեան մեղսագիտակցութեան առանցքային գաղափարներից է մեղքը, որի յստակ գիտակցումն ու անաչառ մեկնաբանությունը բարոյական, իմացական եւ հոգեվարժական հսկայական նշանակություն ունի: Մեղսագիտակցութեան ծիրով եւս կարելի է ըմբռնել Նարեկը եւ վերջինիս միջոցով՝ մարդուն եւ աշխարհը:

Հանրամատչելի է մեղքի պատկերացումն իբրեւ չարահակություն եւ այնպիսի գործերի կատարում, որոնց վախճանը կորուստն է, աներն ու մահը:

Նարեկի մէջ յստակ է մարդու քրիստոնեական ըմբռնումը. Աստուած արարիչ է, մարդը՝ արարած: Դրախտում երանելի կեանք վայելող աստուածաման մարդը՝ Ադամը, ուխտագանգ լինելով՝ ճաշակում է իմացութեան ծառի պտուղը, համակում է դատապարտելի կրքով, մեղանշում եւ վտարում է Դրախտից:

«Ողբալի դժբախտութեամբ կորստեան մատնելով իմաստութեան եւ անմեղութեան բարձրագոյն շնորհը եւ մեղքերից գերուելով մեր նախաստեղծ հայրը, ապականութեան հետ անգերծանելի հանգոյցով կապուելով, եւ իմացութեան ծառի պատճառած անկասելի կործանման մէջ գլորուելով՝ լոյսից զրկուած խաւարի մատնուեց» (տես՝ Բան ՂԳ, 26-31): Ծայր է առնում մարդկութեան ողբերգական պատմությունը: Նախահօր մեղքն ընկնում է այնուհետ ամէն մի նոր ծնունդի վրայ: Այսպէս՝ նախնական մեղքը ընդհանրական է, համամարդկային, որ ժառանգում է սերնդէսերունդ, ի տարբերութիւն անձնական մեղքերի, որոնք չեն փոխանցում ծնողից զաւակին: Մարդկանցից որեւէ մէկը եթէ նոյնիսկ բարեբախտութիւն ունենայ անձնական կեանքում մեղք չգործելու, միեւնոյնն է՝ նա իր մէջ արդէն կրում է այդ մեղքը:

Մեղսահակութեան եւ մեղսագործութեան առարկայական հիմքը (անխուսափելիությունը) մարդու բնոյթն է: Քանզի մարդն իբրեւ արարած՝ ի բնէ կաւից է, հետեւաբար՝ ենթակայ քայքայման, ապականութեան: Տարրակազմ գոյացությունը որքան էլ կառուցուածքօրէն բարձր լինի, միեւնոյնն է, քայքայում է եւ ապականում: Մարդն իր բնոյթով (կառուցուածքով) մեղսահակ է: Ադամական մեղսագործությունը անխուսափելի էր: Հողեղէն մարդը, բնականաբար, ենթակայ է տարերքի ներգործութեան եւ ապականութեան: Այո՛, մարդ մեղսահակ է իր բնոյթով իսկ: Այդ իսկ պատճառով Աստուած օրէնք է սահմանել մարդու համար, որին համապատասխան նա պարտաւոր էր կազմակերպել իր կեցությունը: Օրէնքի գոյությունը վկայում է մարդու անկատար բնոյթի մասին, որի անտեսումը կորստաբեր է մարդու համար: Համենայն դէպս մեղքը բխում է մարդու գոյութիւնից: Գոյութիւնից, բայց ոչ էութիւնից: Կազմակերպ կաւին Աստուած հոգի է ներշնչել: Մարդ էականօրէն կապուած է Աստծուն եւ ստեղծուած է ըստ Նրա պատկերի: Աստուածային, աննիթական, կենդանաբար հոգին է մարդու էութիւնը, որի յայտնությունով եւ գիտակցումով է սկսում բուն մարդկային կեանքը:

Հակասությունը մարդու էութեան եւ գոյութեան միջեւ ի յայտ է եկել առաջին մեղքի

Նարեկացին հենում է մեղքի Սուրբգրական պատկերացման վրայ. ըստ որի՝ բոլոր մարդիկ մեղաւոր են, եւ մեղքն անբաժան է մարդու գոյութիւնից. «...Յիշեցէ՛ք զմարգարէականն ընդ առաքելականին առեալ մեզ ի խրատ, զի մի՛ պարծեսցի ամենայն մարմին առաջի Աստուծոյ, եւ զոչ ոք է արդարն եւ ոչ մի» (Բան ՀԲ,ա): Իր մեղքերը, ըստ Սուրբի, որակով եւ քանակով աւելի են, քան որեւէ մէկի եւ բոլորի՝ միասին վերցրած: Նարեկացին նշում է իր (մարդու) զանազան մեղքերի տարաբնոյթ յատկութիւնները, որոնք բոլոր մարդկանց հոգիները ապականում են: Նարեկացին թուարկում է լոկ գլխաւորները, իսկ նրանց թիւը միայն նա կարող է իմանալ, ով «Մեր չէութիւն համարածը ինքն իբրեւ կարելիութիւն է տեսնում: Ուրեմն՝ եթէ մէկը, առանց ինքնախաբէութեան, առանց առերես ձեւացումների, առանց կեղծ երկմտութեան, ինքն իրեն որպէս երկրածին մարդ նկատելով, հասարակաց բնութեան կրքերը նկատի ունենայ եւ իր հոգեվիճակին վերահասու լինի, պիտի հասկանայ, թէ վերոգրեալ իրողութեանց թուարկեալ մասերը ոչ միայն երե-

ւակայական չեն, այլ դեռ նոյնիսկ մեր բնութեան մէջ հոլովոող թերութեանց ամբողջութիւնը չեն: Եւ ես այստեղ բիրաւոր չար գործերի մի մասը միայն ցոյց տուի, որպէսզի դրանց միջոցաւ այլերը հետեւեցնենք, թէ եւ ոչ ամբողջովին» (ԲԱՆ Զ, 105-125):

Նարեկացիին հոգեւոր երեւոյթները մատչելի դարձնելու համար յաճախակի կիրառում է լուսաբանման համեմատութեան եւ համանմանութեան (անալոգիա) եղանակները: Նա հոգու կրքային դրսեւորումները համեմատում ու հարադրում է բնութեան ակնազնական երեւոյթներին. *«Ալեկօծ ծովի պէս ծփեցալ եւ Քո հրամանիդ սաստկութիւնից չսարսեցի եւ ետ չքաշուեցի ծովի ալիքների եզերքից, իմ գործերի չափն ու թիւը առաւել եղան աւագակոյտերից, նրանց անբաւ շեղջերից առաւել եղան իմ անօրէնութիւնների գումարը»:*

Զ Բանի մէջ իր (մարդու) մեղքերը համեմատելով ծովի աւազների հետ, միաժամանակ նշում է այդ երկշարք երեւոյթների զանազանութիւնը՝ նշելով, որ ի տարբերութիւն մարդկային մեղքերի, ծովի աւազները ծնելիութեան եւ աճի յատկութիւններից զուրկ են, իսկ մարդու մեղքերը՝ անըմբռնելիօրէն բազմազան: *«Մանաւանդ որ ջրափին հաւաքուածները թէ եւ բազմաթիւ են, բայց զուրկ են ծնելիութեան ու աճումի յատկութիւններից, իսկ իմ յանցանքներն ու մեղքերը անթիւ են ու անըմբռնելի՝ ոմանք իրենց ծննդով, ոմանք շառաւիղով, ոմանք բծերով... ոմանք արմատներով... հիւստուածքով, պտուղներով, նշխարներով, ճիւղերով, ոստերով, արմատներով, ճիրաններով, մասերով...»* (ԲԱՆ Զ, 33-40):

Մեղքի ծնելութեան եւ աճի յատկութիւնները ընդգծել ենք այն պատճառով, որ մէկ անգամ գործած մեղքը իր համար ճանապարհ է գտնում նորանոր ձեւերով արտայայտուելու եւ դառնում է հոգու հակուածութիւն, բնատրութեան գիծ եւ դժուար է դառնում դրանից ազատուելը: Մեղքերն արմատակալում են մարդու ենթագիտակցութեան մէջ եւ ուղղութիւն են տալիս նրա վարքին ու գործունէութեանը, նախապատրաստում նորանոր չարիքներ անհատի եւ հանրութեան համար:

Նարեկեան մեղսագիտակցութիւնը իրօրինակ է ենթակայի իմաստով: Մեղքի ենթական Նարեկի մէջ ո՛չ թէ մարդկութիւնն է, այլ հենց ինքը: Աշխարհի բոլոր մարդկանց միջոցով գործած բովանդակ մեղքերի, յանցանքների, անօրէնութիւնների, վայրասլացքի, թշուառութիւնների, աղէտների, փլուզումների պատճառ Նարեկացիին տեսնում է ինքն իրեն. *«Ոչ որ մեղաւոր իբրեւ զիս, ոչ որ անօրէն, ոչ որ ամբարիշտ, ոչ որ անիրաւ, ոչ որ վրիպեալ, ոչ որ սխալեալ, ոչ որ մոլեգնեալ, ոչ որ խարդախեալ, ոչ որ շաղախեալ, ոչ որ ամաչեցեալ, ոչ որ դատապարտեալ, ես միայն եմ եւ այլ ոչ որ, ես ամենայն եւ զիս ամենեցուն: Ոչ հեթանոսք, զի ոչ գիտէին. ոչ հրէայք, քանզի կուրացան, ոչ տգէտք եւ խառնիճաղանջք, քանզի հիմարք էին իմաստից»* (Բան ՀԲ,բ):

Նարեկի ազգային եւ համամարդկային արժէքն ու արժանիքը պայմանաւորուած են առաւելաբար այն հանգամանքով, որ Գրիգոր Նարեկացիին Մատեանը ստեղծել է ոչ թէ պարզապէս իր անհատական փրկութեան համար, իբրեւ իր անձնական մեղքերի ամփոփ խոստովանութիւն, այլ համայն մարդկութեան մեղքերը վերցրել է իր վրայ որպէս իր իսկ գործածը եւ ներկայացել է Աստծուն քաութեան աղերսանքով:

Ինչպէս նկատելի է, Նարեկացու մեղսագիտակցութեան մէջ առանձնակի կերպով շեշտուած չէ մարդկային ողբերգութեան սոցիալական կողմը, դասակարգային մօտեցումը, տարբեր խաւերի, դասերի, ազգերի ու դասակարգերի, հաստատութիւնների ու հիմնարկ-

ՂԳ Բանի մէջ Նարեկացիին աներեակայելի մի համեմատութիւն է անում՝ Աստուծոյ ամենազօրութիւնը ի ցոյց բերելու համար. «*Քանզի այն, որ երկինքն իր ամենայն բարձրութեամբ, երկիրը՝ լայնարձակութեամբ եւ անդունդների անտակ խորութեամբ, ծովերն ի-*

րենց անեզրութեամբ անկարող են իրենց մէջ առնելու, եւ պարունակում են ինչպէս փոքրը մեծամեծի մէջ՝ Դու զօրութեամբ պարփակեցիր միւթի մի չնչին գոյացութեան մէջ» (Բան ՂԳ,Ժ):

Նարեկացու հենց այս միտքը հազար տարի առաջ կանխաձեւել է Յարաբերականութեան ընդհանուր տեսութեամբ հիմնադրուած նոր աշխարհըմբռնման հիմնական մօդէլը, որն իր «անտրամաբանականութեամբ» մերձեցնում է հրաշքին: Ոչ դասական, այսինքն նորագոյն բնագիտութիւնը մերձեցնում է հրաշքների բացատրմանը, որովհետեւ այն որոշ իմաստով աշխարհը դիտում է իբրեւ անմիթական:

Բնագիտական միտքը մօտեցել է մի սահմանի, որի վրայ միւթը կորցնում է իր միթականութիւնը եւ ձեռք բերում այլ յատկութիւն: Նոր մտածողութիւնը վերջ է տալիս, դուրս է մղում միթապաշտական ըմբռնումները բնագիտութիւնից, քանի որ պարզում է, որ միւթը (կորպուսկուլա) ընդամենը միթապատրանք է եւ նրա վրայ կարելի չէ կառուցել գիտութեան շէնքը: Նիւթը չքանում է, վեր է ածում ալիքի, որն ունի երկակի բնոյթ: Այսինքն՝ միթական աշխարհը պատրանքային է, իրականը աստուածայինն է, գաղափար է, ոգի է, եւ դրանց ծնունդ տուողն է՝ Աստուած:

Հոգեւոր իմաստով այս երեւոյթը փաստարկելը դժուար չէ, որովհետեւ հոգին հրաշագոյն, գերբնական երեւոյթ է: Հոգին վեր է չափերից ու չափումներից, տեղից ու ժամանակից, պատճառականութեան օրէնքներից: Հոգու համար կիրառելի չեն քանակն ու որակը, ծաւալային այլեւայլ բնութագրումներ: Հոգին ներքին մարդն է՝ արտաժամանակեայ եւ յաւիտենական: Մարդը պիտի հոգին իր մէջ յայտնագործի եւ ապրի հոգեւոր կեանքով: Հոգեւոր իրողութիւնը կամ հոգու աշխարհը, այսպիսով, մենք ընկալում ենք իբրեւ հրաշք, որն անբացատրելի է հին բնագիտութեան լեզուով:

Վերոշարադրեալից բխում է, որ մէկ մարդու հոգին փոքր կամ նուազ չէ մնացեալից, որովհետեւ նա հոգի է: Հոգին ի զօրու է իր մէջ պարփակելու ամէնը, զի ունի ամէն ինչ ընդգրկելու անսահմանօրէն «ընդարձակուելու» յատկութիւն: Հոգին անհաշուարկելի փոքր ժամանակաընթացքին կարող է պարուրել ամբողջ տիեզերքը: Ինչպէս ոչ դասական բնագիտութեան համար հիմք չէ դասական աքսիոմատիկ համակարգը, այնպէս էլ հոգու համար չափորոշիչներ չեն բնագիտական ստորոգելիները, բնութեան օրինաչափութիւններն ու սկզբունքները: Հոգին քանակ եւ որակ չունի: Հոգին միտք է, որ արտաժաւալային է, սակայն մեր սովորական պայմաններում հոգու մասին դատողութիւններ ենք անում միթական աշխարհի համանմանութեամբ կամ անալոգներով, որը մեր լեզուի եւ մտածողութեան անկատարութեան հետեւանքն է: Հոգեկան աշխարհի խորհուրդները շատ թէ քիչ բացայայտում են մեկնաբանութիւններով, լուսաբանումներով, օրինակներով, որոնք վերցւում են միթական կամ ֆիզիկական աշխարհից:

Ելնելով այս սկզբունքներից՝ մեզ համար լիովին պարզում է, թէ ինչպէս Նարեկացին (անհատը, մասը) իր վրայ է վերցնում մարդկութեան մեղքերը: Հոգեւոր աշխարհում է Սուրբը ի զօրու վերապրելու մարդկութեան կեանքը եւ վերաիմաստաւորելու: Մարդկային սովորական երեւակայութեան համար անըմբռնելի փաստ է այն, որ Նարեկացին իր վրայ է վերցրել համայն մարդկութեան մեղքերը, զղջացել, խօստովանել է Աստծուն եւ ապաշխարել: Այս պարագային մասը, իրօք, հաւասար կամ մեծ պիտի լինի ամբողջից, ինչ-

Նարեկը կեցութեան գիրք է, վարժուելու, առաջնորդուելու, քաւելու, բժշկուելու, իմաստնանալու, կատարելագործուելու, Աստծուն հասնելու, Նրա թագաւորութեան մէջ մտնելու... Նարեկը միաժամանակ մարդկութեան հոգեբանութեան, բարոյագիտութեան, աստուածաճանաչման, մարդագիտութեան յաւերժական դասագիրքն է: Նաեւ ինքնաճանաչման եւ ինքնամաքման, հոգեւորոգման եւ բժշկման գործնական յաւերժական ձեռնարկ՝ լիալեցուն լոյսով, գիտելիքով, էներգիայով եւ զսպանակուած զգացմունքային ե-

ռանդոյժ կենսականութեամբ, որն առատապէս բաշխում է բոլորին եւ, ինչպէս աստուածային ողորմածութիւն, փոքրերին աւելի, քան թէ աշխարհի մեծամեծերին:

Թէեւ մարդկային մեղքերը կորստաբեր են, որոնց շարունակական կրկնութիւնը ողբերգական է դարձնում կեանքը, սակայն մեղքի գիտակցումը եւ յատկապէս թոթափումը մարդուն հնարաւորութիւն է տալիս հասնելու էական ինքնաճանաչման:

Նարեկացին բացայայտել է մարդկային հոգեբանութեան օրէնքները մեղսագիտակցութեան միջոցով: Անցեալը, ներկան եւ ապառնին հոգեւոր գործունէութեան տեսանկիւնից գրեթէ նոյնանշանակ են, եւ ժամանակը կարծէս մի ընդհանրական ներկայութիւն է, անցեալը, կատարեալը ներկայանում է իբրեւ կատարելիք, իբրեւ դաս, որի իդեալին դեռնոր պիտի հասնենք, իսկ անցեալ մեղքերը, որոնք քաւուած չեն, անցնում են մի սերունդից միւսը, եւ ծանրանում է մարդկութեան բեռը:

Իր ոգու զօրութեամբ Նարեկացին վերապրել է մարդկութեան անցեալ կեանքը որպէս ներկայութիւն եւ ամէնը վերապրել է, որպէս թէ պատմութեան դերակատար եւ թերակատար, այսինքն մեղսական մարդն ինքն է, ամէն ինչ պարփակող իր հոգով, որ ընկալում է մարդկութեան պատմութիւնը որպէս իր կեանքի պատմութիւն: Սոյն պարագային Նարեկացու անձն իրականանում է մարդու էութեան միջոցով: Նարեկացին հասել է էական ինքնաճանաչման եւ ինքնիրականացմամբ բացել իր հոգու ներքին ծալքերը, որոնք միաժամանակ մարդկութեան պատմութեան էջերն են:

Նարեկացին նաեւ դատաստան է խնդրել Նրանից՝ ներում եւ քաւութիւն աղերսելով: Խոստովանելով մարդկութեան մեղքերը որպէս իր իսկ կատարած՝ նա նաեւ ապաշխարել է դրանց համար: Այնքան դժուարին չէ Նարեկացու գաղափարների խորհրդաւոր աշխարհի մէջ թափանցելը, որքան նրա հոգեւոր տրամադրութեան ելեւէջները ընկալելը, Սուրբի հետ նրա հոգեւոր կենսափորձը վերապրելը: Վերջինս պահանջում է մարդու հոգեւոր ուժերի տեսական կենտրոնացում, որը հնարաւոր է երկարատեւ ճգնակեցութեամբ, հոգու զգացմունքային նուրբ եւ խորունկ շերտերը բացելու համար:

Նարեկացին ոչ միայն համայն մարդկութեան մեղքերն է իր վրայ վերցնում, այսինքն ցուցաբերում բանական մեղսագիտակցութիւն, այլեւ հոգեբանական խորքային ներքնաբերումով թափանցում է մարդու էութեան մէջ, բացայայտում նրա ներքին աշխարհի մութ ծալքերը, մտքի, խօսքի եւ գործի նոյնականութիւնը կրօնաբարոյական աշխարհայացքով. «Եւ արդ, յոյսը բարիքների տնկուած սրտիս մէջ, անձն իմ կործանուած, եւ զօտովն հաւատքի ամրապնդած երկամասնեայ երկկամունքդ՝ կրկնապղտոր խորհուրդներիդ տարփացանկական գործարան, խոստովանի՛ր բարերար Աստծուն մտածածներդ՝ իբրեւ գործած, խորհածներդ՝ իբրեւ կատարած, չտեսնուածները՝ իբրեւ յայտնուածներ, սրտիդ գաղտնիքները՝ իբրեւ բարբառուած բարձրաձայն, ակնարկուածներդ՝ իբրեւ արդիւնագործ մեղքեր (Բան ԽԵ, ա, 1-5):

Ժամանակը ի զօրու չէ ներգործելու Գրիգոր Նարեկացու գլուխգործոցի վրայ: Այն մեր պատմութեան ընթացքին ոչ միայն չի հնացել, այլ գնալով աւելի թարմաշունչ պայծառութեամբ է ընթերցողի սիրտն ու հոգին գերում՝ իբրեւ համապարփակ հանճարի յայտնաբերած յափտենական ճշմարտութիւնների կենդանագրութիւն: Մարդը իբրեւ տիեզերական իրողութիւն՝ Նարեկի մէջ բացայայտուած է առաւելագոյն ճշգրտութեամբ՝ իր կենսընթացքի հոգեկան եւ հոգեբանական զարմանահրաշ նրբութիւններով, ահասարսուռ անկեղծութեամբ: